

Esger Juels aarbog fra 1321—23.

Af *Vilhelm Marstrand*.

I.

Mag. art. Sigvard Preben Skov har i *Jyske Samlinger* V. III (1938), 308—317 forsøgt at fastholde det af ham tidligere udviklede standpunkt angaaende ovennævnte aarbog. Forsøget er gennemført med en frejdighed, der menneskeligt virker tiltalende, men frejdighed alene kan ikke opveje grunde, ejheller at man har modbevist ting, som ikke et fornuftigt menneske vil hævde, samtidigt med at man er gaaet af vejen for de ting, der volder vanskeligheder.

Min nævnelse af, at man af Ellen Jørgensens udgave umiddelbart kunde se, at ligheden mellem ovennævnte aarbog og de sædvanligt til Slesvig, Lund og Ryde henførte aarbøger var saa stor, at man i tiden indtil 1266 maatte regne med et fælles forlæg, gaar han helt udenom. Hans bemærkning (side 315), at jeg

haanende sammenligner (klostrene) med alderdomshjem og hospitaler

er maaske ment som et modbevis, men rent bortset fra, at jeg aldrig vil kunne anse historisk forskning, eller nogen anden forskning, for et saadant udslag af

menneskelig aand, at det kunde berettige, at man haaned nogen for at udføre et saa samfundsnyttigt og i de fleste tilfælde opofrende arbejde som at oprette og passe alderdomshjem og hospitaler, saa er det jeg skrev (side 251—53) lige det modsatte:

Texterne . . . . har i det hele og store kun faa oplysninger af lokal interesse. Det meste af stoffet er af betydning for rigets almindelige historie, og da oplysningerne i de forskellige aarbøger i vid udstrækning er sammenfaldende, jævnlige endog ordret overensstemmende, saa er det paa forhaand lige saa usandsynligt, at de skulde være skrevet i forskellige klostre, som det i vore dage vilde være at finde lignende aarbøger ført i vore alderdomshjem og hospitaler.

Det usandsynlige heri ophæves ikke ved det eneste sikre eksempel S. P. Skov (side 315) anfører paa en krønike skrevet i et kloster:

»at Øm klostres krønike er skrevet i Øm kloster er ubestrideligt«.

Denne kendsgerning vil de fleste nemlig lige saa ubestrideligt anse som støtte for min paastand, idet denne krønike alene handler om klostret i Øm og dets abbeder. Bedre gaar det ikke med den følgende mere forsigtigt formulerede paastand:

at det vist ikke vil være muligt at forkaste Sorø-, Næstved- og Rydeaarbøgernes tilknytning til disse klostre.

Forsigtigheden her skyldes sikkert min bemærkning om Rydeaarbogen (side 253), at den

let kan vises ikke at have andet med klostret i Ryde at gøre, end at oplysningerne om dette kloster c 1289 samlet er indført i aarbogen.

Den har han nemlig intet indvendt imod. For Sorø- og Næstvedaarbøgerne gælder ikke helt det samme:

Næstved 1130 er et c 1230 til klostret i Næstved udført udtog af ældre aarbøger. Den er meget kortfattet og indeholder ikke en eneste oplysning, der direkte angaar Næstved, og oplysningerne for 1224—1228 gælder aarene 1223—1227.

Næstved 821—1300 har til 1260 benyttet de øvrige ældre aarbøger, dog for tiden før 1130 en ældre redaktion end den nukendte fra »Lund og Ryde« fra c 1265. Derefter er den selvstændig ført i Næstved til 1297. Det aar brændte klostret i Næstved, og aarbogen har saa været i Sorø til c. 1301, hvorefter den i Næstved kun har modtaget en indførsel for 1300 og en for 1505. Den kender ligesaa lidt som den foregaaende til

Valdemarsaarbøgen. Hermed er betegnet en i Sorø c 1299 udført afskrift, hvis første del 1130—1201 har benyttet de samme ældre aarbøger, som er benyttet til de øvrige aarbøger, og hvis anden del 1202—1219 har benyttet en samtidigt ført aarbog, som ikke kan være ført af nogen anden end ærkebisp Andreas Suneson (c 1155—1228). For de sidste aars vedkommende er aarsskifterne forkert anbragt i afskriften.

Sorø 1202—1347 er tilføjelser i et Sorøhaandskrift, hvor 1202—1300 skrevet af haand I og II. Haand III har skrevet 2 Sorødødsfald 1308—1315, hvorefter samme haand eller snarere en

anden under et har skrevet indførslerne 1319—1347.

Sorø 1130—1300 er en c. 1300 udført afskrift til Sorø, der har benyttet, hvad der i Sorø 1202—1347 er skrevet med haand I og II, Valdemarsaarbøgerne samt Næstved 821—1297. Dette sidste kan med sikkerhed ses af, at der overensstemmende med denne aarbog under 1293 er skrevet *tertia expeditio regis Noruegia in Daciam*, skønt den første (under 1289) og anden (under 1290) ikke er medtaget.

Man kan altsaa kun tale om en i Næstved ført aarbog 1261—1297. I dette stykke er der rigeligt med oplysninger om brande i Næstved og om klostrets abbeder, ligesom valg af ord og begivenheder er forskelligt fra de øvrige aarbøger, undtagen hvor disse er benyttet som kilde.

At S. P. Skov hører til dem, der ikke forstaar at tillægge en kunstnerisk værdifrembringelse den beviskraft den har, fremgaar klart af følgende udtalelse (side 306):

At Rydeaarbogen skulde være slutresultatet, fordi den er den mest vellykkede i kunstnerisk henseende, er ikke absolut overbevisende, en omredigering betød lige saa ofte en forvanskning som en forbedring.

Det sidste kan vi umuligt blive uenige om, aarbøgerne giver beviser nok derpaa, og »Slesvig«aarbogen, som desværre kun kendes i Vedels ganske utilfredsstillende udtog, er i flere henseender vidnesbyrd om det samme. En kunstnerisk forfinelse er imidlertid det samme som en omredigering til det bedre. Dette

er i og for sig tilstrækkeligt bevisende, men da der faktisk findes mennesker, som ikke kan se, naar en text forbedres, naar ikke — ellers vilde texter kun kunne forvanskes ved rent sjuskeri, — saa tilføjede jeg argumentet med den forhistoriske kongerække.

I den er der stadig indføjet ny kongenavne. »Ryde«aarbogen har flere konger end »Lunde«aarbogen, og de er blevet forsynet med numre som vidnesbyrd om, at det for den paagældende aarbogsforfatter var magtpaaliggende at faa kongerækken gjort saa lang som mulig, for derigennem at naa saa nær til syndfloden som muligt¹).

Kan S. P. Skov vise, at den længere kongerække i »Ryde«aarbogen er den oprindelige, og »Lunde«aarbogens færre navne opstaaet gennem erkendelse af, at de slettede navne blot er fordoblinger eller flerdoblinger af allerede nævnte, bør han gøre det. Det vil betyde, at »Lunde«aarbogens forfatter har været i besiddelse af en højere udviklet kritisk sans, end man hidtil har kunnet faa øje paa.

III.

I min redegørelse for den her drøftede aarbogs haandskriftforhold har jeg tilvejebragt en række oplysninger, som kaster nyt lys over textens udvikling. De forbigaaes ganske, og hele min bevisførelse affærdiges (side 307) med følgende begrundelse:

Fordi Birger Gunnensen har skrevet to fortsættelser af ærkebisperøniken, behøver han ikke nødvendigvis at have skrevet hdskr. D (a), lige-

---

¹) I »Slesvig«aarbogen er denne udvikling fortsat, her er Gorm blevet nr. 99.

saa lidt som Mogens Madsen har skrevet H (c), fordi han i aaret 1556 intet embede havde.

Logiken heri er der ikke noget at indvende imod, men til hvad nytte er det at fastslaa dette? Jeg har da ikke paastaaet det modsatte. Vedrørende det første punkt skrev jeg (side 255) saaledes:

a er ifølge skriften fra tiden nærmest omkring 1500, og kan, da Birger Gunnensen har udført 2 fortsættelser af ærkebisperkroniken . . . . . med stor sandsynlighed henføres til tiden mellem disse 2 fortsættelser. Dette skal der dog ikke her gaas nærmere ind paa, da det er uden betydning for det følgende.

Og hvor findes berettigelsen til følgende udtalelse:

Jeg har ikke som paastaaet af Marstrand sluttet mig til den ældre opfattelse, at aarbogen skulde være blevet til i Essenbæk kloster, jeg har tværtimod taget et forbehold heroverfor: »noget afgørende bevis kan ikke føres.«

Det jeg skrev (side 250) var:

at han er saa vel oplært i moderne historisk kritik, at han ærligt skriver: »Noget afgørende bevis for, at aarbogen er blevet til i Essenbæk kloster kan ikke føres.«

IV.

Det allerede anførte er i og for sig tilstrækkeligt som karakteristik af den for S. P. Skov særlige maade at argumentere paa. Jeg skal af hensyn til spørgsmaallets betydning dog anføre endnu et par steder, fordi

det derfra er muligt at komme videre. Lige efter det ovenfor anførte stykke skrev jeg:

Men lige efter tilføjer han: »paa den anden side er der næppe heller noget, der strider mod antagelsen, ialtfald hører aarbogen hjemme paa Djursland,« og gør derved nøjagtigt den samme fejlslutning, som han lige forud tog afstand fra.

Fejlslutningen ligger i, at han paa grundlag af de jyske oplysninger, herunder ganske særligt oplysningerne om Aarhusbisperne og de 2 Essenbækoplysninger, henfører aarbogen til Djursland. Her er det punkt, der skulde sættes ind, men det er da ikke tilstrækkeligt at anføre (side 308), at

ærkesædet ejede et betydeligt bibliotek

Dette kan ikke bruges som støtte for, at haandskriften godt kan

være blevet til et andet sted.

Og naar Skov tiltræder Ellen Jørgensens og min paavisning af, at haandskriftet har haft randtilføjelser og c 1267 været tilstede i Lund, saa kræver det i virkeligheden en særlig forklaring, at originalen, hvis den hørte hjemme i Essenbæk, før reformationen er kommet til Lund, hvorimod der intet besynderligt er i, at en aarbogsafskrift hvor som helst fra med tilføjelser af ærkebisp Esger Juel har existeret ved ærkesædet.

At det skulde skyldes en særlig »rørende pietet«, at Esger Juel nævnte »de hedengangne Aarhusbisper«, er en opfattelse, som maa volde S. P. Skov betydelige vanskeligheder, naar han kommer i tanke om, at saavel disse navne som ærkebispernes saa godt som ikke findes i *b* og *c* (se side 260—261) — altsaa hvordan

han end vender og drejer det samlet er blevet tilføjet i aarbogen. Udeladelsen af Isarnus navn som ærkebisp kan vist heller ikke forklares som et af de træk, der kendetegner »den politiske oppositionsbevægelse der i 1313—20 udgik fra storbønderne paa Djursland«.

Det er heller ikke tilstrækkeligt, efter først (side 310) mod aarbogens henføring til Essenbæk at have anført, »at der ingen abbeder nævnes« af følgende »2 grunde for« at slutte til Essenbæk eller ihvertfald Djursland. Den første, indførslen om kong Eriks martyrdød, kan med samme ret henføres til samtlige landets Benediktinerklostre og til de kredse der stod kongen nær. Den anden, indførslen under 1279, at »ærkebisp Trugot var paa visitats« kan heller ikke bruges. Skovs omtale af denne indførsel er mildest talt letsindig (s. 310):

Der er intet mærkeligt i, at ærkebispem var paa visitats, det var han stadigvæk, naar det derfor anføres her, maa det have en særlig grund. I hdsk. H er der føjet et N til denne notits, dette N kan som Ellen Jørgensen formoder betyde Nørrejylland. Selv om man ikke tør bygge meget paa dette N, har selve notitsen en sikker relation til skriverens opholdssted.

Rent bortset fra, at haandskrift H (c) først er skrevet 1556, og at det er naturligere at tolke dette N som et Nota, saa er det ikke til at forstaa, hvordan selv den nævnte tolkning kan vise noget som helst med hensyn til Djursland. Videre er paastanden om, at ærkebispem stadig var paa visitats i direkte modstrid med ærkebispemkrøniken, der udtrykkeligt siger, at han først i sit 5te aar, d. v. s. 1279, visiterede sit ærkestift.

Næst ved 821—1300 siger, at dette skete i det 3dje aar efter hans ordination, og tilføjer at han ¹⁰/₂ samme aar holdt kirkemøde i Hæmblævæthle, der vel maa være fejlskrift for Gamblæ Væthle, siden ærkebisperøniken siger, at det fandt sted Vedlæ in Jucia »Vejle i Jylland«, altsaa hverken i Djursland eller med anvendelsen af udtrykket Norjucia.

Noget bevis for Djursland naas heller ikke ved at aftrykke alle aarbogens jyske indførsler — der er i aarbogen flere oplysninger fra Sjælland og Skaane, hvad enhver kan se, uden at disse behøver her at aftrykkes. Og naar der saa til paastanden om bondebevægelsen i Djursland 1313—20 (side 313) føjes:

»Det maa billigvis indrømmes, at der er lighedspunkter«. Esger Juel stammede fra de samme jyske kredse, som rejste oppositionen mod Erik 6.«

Ja, saa er hele udredningen saa langt fra et bevis mod min henføring af aarbogen til Esger Juel, at den, naar man overhovedet mener at kunne ræsonnere, som han gør det, lige omvendt maa betragtes som en yderligere støtte derfor.

At denne støtte dog kun kan benyttes for en begrænset del af aarbogen, fremgaar af det følgende.

V.

Under disse forhold er det naturligt underordnet, at han (side 309) om min opløsning af følgende tilføjelse under 1219, der kun findes i *a*:

Doici conf O.

nemlig

Dominici confessoris ordo confirmatus

udtaler de stærke ord, at den er »ganske uforsvarlig«. At der i haandskriftet ingen basis er for tilføjelsen *confirmatus* kan vi nemt blive enige om, men naar han samtidig skriver, at texten

»kan læses paa to maader:

                                  Dominici confessoris obitus
eller   Dominicus confessor obiit«,

hvordan saa med det »uforsvarlige«. Der er i selve haandskriftet lige saa lidt basis for den sidste læsning som for min. Naar dr. Ellen Jørgensen i overensstemmelse med den sædvanlige anvendelse af gennemstreget o i Essenbæk og andre aarbøger for obiit har foretrukket den sidste læsning, saa er dette en konjekturalkritisk ændring af den foreliggende text. Den viser, at texten af udgiveren er set at være fordærvet, og saa foreligger virkelig det spørgsmaal, om ikke fordærvelsen har en dybere liggende grund end en fejlskrift *Doici* for *Doicus*.

At dette maa være tilfældet, ses tydeligt af, at Domingo ikke døde c 1216 eller 1217 men først 1221. Nu har aarvog 980—1286, hvis stof som af mig nævnt (side 266) er nær beslægtet med nærværende aarvog, følgende indførsler:

1217 ordo predicatorum est confirmatus
1219 missi sunt fratres predicatorum Bononiam
1221 transitus beati Dominici
1233 translatio beati Dominici.

Disse oplysninger maa stamme fra en kilde, der ogsaa har været benyttet af Dominikanerfrateren Humbert, da han c 1254 udførte sit aarbogsudtog, hvortil han føjede en lang række Dominikaneroplysninger, og c 1264 yderligere en række svenske oplys-

ninger. I denne dansk-svenske aarvog 966—1263, som er bevaret i original, hedder det nemlig:

1216 confirmatus ordo predicatorum ab
Honorio papa
1221 obiit sanctus Dominicus
(tilf.) 1233 beatus Dominicus est translatus

Sammenholdes disse to aarbøger med den her drøftede aarvog, bliver man hurtig klar over, at alle 3 har udnyttet en ældre aarvog, og i den ovenfor gengivne indførsel kan *conf.* følgelig ikke, som man paa forhaand maatte vente det, være forkortelse af *confessor*, men maa have sin oprindelse i det nævnte *confirmatus* fra 1216 (og 1217). Har forfatteren af den her drøftede aarvog ønsket at ombytte udtrykket *ordo predicatorum* med *ordo Dominici*, saa maatte indførslen forkortet lyde *o. Do'ci conf.*, hvilket ved renskrivning, og muligvis paavirket af indførslen under 1219, hvor den da endnu levende Domingo kaldes *beatus*, overførtes til 1219 med *o* opfattet som betegnelse for død. Dette blev saa som sædvanlig stillet sidst, men den nøjagtigt afskrevne form *Do'ci* og henføringen af Domingos død til 1219 røber, hvordan omformningen er gaaet for sig.

Den af Skov som uforsvarligt karakteriserede læsning er saaledes den eneste, som svarer til kildesammenhængen, naturligvis saaledes at forstaa, at ordet *confessoris* blot svarer til den senere fejle opfattelse.

VI.

S. P. Skov er tiltalende begejstret for det han har lært. Det er i mine øjne en antagelig undskyldning for, at han ikke har gennemtænkt hverken stykket om Trugots visitats eller det sidst anførte tilfælde,

og for at hans fremstilling i det hele taget mere bærer vidne om det han har lært end om selvstændig tankevirksomhed. Den tillid han derigennem viser sine lærere er menneskeligt af værdi, men berettiger ikke en saadan forhaands mistillid til resultater afvigende fra det lærte, at han mod mig havde behøvet at anføre Ellen Jørgensens hjertesuk:

Hvem vil tro, at det er muligt at udrede de middelalderlige annalers forhold?

Og ligefrem ubetænksomt er det at anføre dette, naar man ender med at antyde muligheden af at udrede dem gennem

kritiske detailundersøgelser . . . . forud for en forklaring af helheden.

At kritiske detailundersøgelser er nødvendige for at naa til en forklaring af helheden siger sig selv. Det kan der ikke opstaa uenighed om. Den opstaar først, naar man vil begrænse disse undersøgelser til at omfatte hver enkelt aarbog for sig. En saadan begrænsning kan ikke være rigtig. Af det foregaaende er flere gange synligt, at aarbøgernes korte udtryk først rigtig forstaas, naar de ses paa baggrund af helheden.

Og ikke mindre ubetænksomt er det (side 314) at skrive:

Saa selv om det lykkes Marstrand at føre fuldgyldigt bevis for Esger Juels forfatterskab, vil derved intet være rokket ved min karakteristik af aarbogen.

Var det sidste tilfældet, vilde der kun være et at gøre, at slutte sig til min opfattelse. Men naturligvis kræver den nævnte karakteristik visse ændringer.

Skovs udtalelse paa dette punkt er ikke nøjagtig, og det gælder det meste af det øvrige han har fremført, og som jeg her ikke skal gaa nærmere ind paa, da det er saa løst, at det er uden virkelig betydning for det spørgsmaal, som her drøftes.

Spørgsmaalet om de danske aarsbøgers tilblivelses-historie og indre sammenhæng er imidlertid af saa stor betydning for deres rette vurdering, at det er noget utilfredsstillende at slutte her. For at ende med noget positivt, havde jeg derfor, trods vanskelighederne ved at gøre dette paa kort plads, tilføjet en oversigt over spørgsmaalet i dets fulde omfang. Den har man ment laa udenfor Jyske Samlingers naturlige omraade, hvad jeg kan tiltræde, dog ikke uden at slutte med ønsket om, at der maa komme nyudgave, hvori der gøres rede for disse forhold. Opgaven er nemlig ikke vanskeligere, end at den kan løses, blot man tager den op fra bunden uden forudfattede meninger.